

УДК 316.77

О. М. ТУР

ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ДОКУМЕНТОЗНАВЦЯ: ЗМІСТ І СТРУКТУРА

Сформульовано основну мету професійної освіти на сучасному етапі розвитку суспільства. Охарактеризовано знаннєвий та компетентнісний педагогічні підходи. Розкрито зміст понять «компетенція», «компетентність», «професійно-комунікативна компетентність». Розглянуто структуру професійно-комунікативної компетентності, до якої віднесено професійну рефлексію, соціальну перцепцію та лінгвістичний складник, а також функціональні компоненти: інформаційний, поведінковий і мотиваційний. Визначено рефлексивний, активний і соціокультурний рівні формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців документознавства та інформаційної діяльності.

Ключові слова: професійна освіта, професійно-комунікативна компетентність, професійна рефлексія, соціальна перцепція, документознавець.

О. Н. ТУР

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩЕГО ДОКУМЕНТОВЕДА: СОДЕРЖАНИЕ И СТРУКТУРА

Сформулирована основная цель профессионального образования на современном этапе развития общества. Дана характеристика знаниевому и компетентностному педагогическим подходам. Определено содержание понятий «компетенция», «компетентность» и «профессионально-коммуникативная компетентность». Рассмотрена структура профессионально-коммуникативной компетентности, к которой отнесены профессиональная рефлексия, социальная перцепция и лингвистическая составляющая, а также функциональные компоненты: информационный, поведенческий и мотивационный. Выделены рефлексивный, активный и социокультурный уровни формирования профессионально-коммуникативной компетентности будущих специалистов документоведения и информационной деятельности.

Ключевые слова: профессиональное образование, профессионально-коммуникативная компетентность, профессиональная рефлексия, социальная перцепция, документовед.

О. М. TUR

PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE FUTURE DOCUMENT CONTROL SPECIALISTS: CONTENT AND STRUCTURE

The article defines the main aim of the professional education on the present stage of the society development. Cognitive and competential pedagogical approaches are characterized. The notions of “competence” and “professional communicative competence” are defined. The article distinguishes the structure of the professional communicative competence which includes professional reflection, social perception, linguistic component and functional components such as informational, behavioural and motivational. Reflective, active and sociocultural levels of the development of the professional communicative competence of the future document control specialists are determined.

Keywords: vocational training, professional communicative competence, professional reflection, social perception, document control specialist.

Основне завдання професійної освіти на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства – підготовка кваліфікованого працівника, конкурентоздатного на ринку праці, у тому числі й світовому, компетентного, відповідального, який вільно володіє своєю професією, іноземними мовами, здатного ефективно працювати за обраним фахом на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання й мобільності.

Підготовка такого фахівця можлива за умови впровадження в систему вищої професійної освіти компетентнісного підходу, який, як зазначає Г. Селевко, переорієнтує домінуючу освітню парадигму «із переважною трансляцією знань, формуванням навиків на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання й стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багатофакторного, соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційного й комунікативно насиченого простору» [5, с. 138].

Компетентнісний підхід є пріоритетною орієнтацією на мету – вектори освіти: навчання, самовизначення, самоактуалізацію, соціалізацію й розвиток індивідуальності. Основна ідея компетентнісного підходу полягає в тому, що освіта повинна надавати не окремі розрізнені знання, уміння і навички, а розвивати здатність і готовність майбутніх фахівців до ефективної діяльності в різних соціально-виробничих умовах.

Базовими категоріями компетентнісного підходу в освіті є «компетентність» і «компетенція». Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що це складні, багатокомпонентні, міждисциплінарні поняття, які не мають в науці літературі уніфікованого визначення. Тож необхідно уточнити їх зміст.

Компетенцію ми розуміємо як деяку сферу, галузь теоретичних знань, оволодіння якими забезпечить успішну практичну діяльність на ринку праці, а компетентність – як рівень володіння особистістю відповідною компетенцією, ставлення до неї і предмета діяльності. Важливу роль у набутті компетентності відіграють суб'єктивні фактори: особисті якості, цінності, прагнення, переконання, інтереси людини.

Науковці особливу увагу приділяють питанням професійно-комунікативної компетентності фахівця, оскільки будь-яка професійна діяльність так чи інакше ґрунтується на спілкуванні, вмінні організувати комунікативну професійну діяльність у різних соціально-економічних умовах із представниками різних професійних груп і різних культур. Вивченням системних характеристик професійно-комунікативної компетентності займалися Р. Ардовська, К. Гончарова, Ю. Караулова, В. Кашинцева. Лінгводидактичні основи її формування аналізували О. Бастрикова та Т. Грабой. Критерії розвитку вказаної компетенції та способи їх реалізації описала Є. Сунцова. Вивчення професійної комунікативної культури, як невід'ємного складника професійно-комунікативної компетенції фахівця, знаходимо в працях О. Киричука, В. Лівенцова, Г. Медвідь, Ф. Хміля, О. Пономарьова, О. Романовського. Питаннями розроблення й впровадження в освітню практику дидактичної системи формування, розвитку й активізації професійної комунікативної компетенції опікувалася Т. Хасія та інші вчені.

Однак, незважаючи на те, що науковцями на сьогодні розроблено достатній теоретичний і практичний матеріал стосовно формування і розвитку комунікативної компетентності, потреба в уточненні даного поняття залишається актуальною, що зумовлено постійним зростанням вимог сучасного суспільства до рівня підготовки фахівців.

Мета статті – визначити структуру й сутність професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності.

Під професійно-комунікативною компетентністю ми розуміємо систему екстрафункціонального забезпечення професійних функцій фахівця, що виражає готовність і здатність до комунікативної організації діяльності в різних професійних сферах із представниками різних культур. Екстрафункціональне забезпечення професійної діяльності інтерпретуємо як сформованість комунікативних, загальнопрофесійних, міжгалузевих і міжкультурних знань, умінь, навичок, а також особистісних якостей фахівця, необхідних для адаптації та ефективної діяльності в різних професійних групах.

Однією з важливих проблем при формуванні професійно-комунікативної компетентності є визначення її структури, тобто сукупності вмотивованих знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому фахівцеві для здійснення професійно-комунікативної діяльності. Існують різні думки стосовно того, що входить до структури комунікативної компетентності фахівця. Л. Богомолів, наприклад, переконаний, що елементами будь-якої компетентності, в тому числі професійно-комунікативної, є знання, способи діяльності, досвід творчої діяльності, соціальні нахили, ціннісні орієнтації, самоорганізація, мотиви діяльності [1, с. 20]. О. Павленко вважає, що структура комунікативної компетентності повинна мати три компоненти: лінгвістичний

(говоріння, розуміння на слух, читання), прагматичний (уміння кодувати й декодувати повідомлення за вербальними й невербальними каналами) і соціокультурний (правила соціальних умовностей, толерантність) [4, с. 11]. Ю. Федоренко виокремлює шість складників: 1) соціокультурну компетенцію (країнознавство та лінгвокраїнознавство); 2) мовну компетенцію (мовні знання: лексичні, граматичні тощо); 3) мовленнєву компетенцію (аудіювання, мовлення, письмо, читання); 4) компетенцію щодо процесу говоріння (діалогічне й монологічне мовлення); 5) лексичну й граматичну компетенції (знання лексики й граматики та мовленнєві лексичні й граматичні навички); 6) фонетичну компетенцію (знання фонетики й мовленнєво-слухово-вимовні навички) [8, с. 65].

Ми вважаємо, що визначені Ю. Федоренко п'ятий і шостий структурні елементи можна вважати, фактично, мовною компетенцією, а до мовленнєвої варто віднести компетенцію, щодо процесу говоріння. На думку Н. Назаренко до структури комунікативної компетентності, крім зазначених Ю. Федоренко соціокультурної, мовної та мовленнєвої компетенцій, треба віднести стратегічну (здатність використовувати вербальні та невербальні стратегії комунікації з метою досягнення правильного розуміння змісту між співрозмовниками) та прагматичну (знання, навички та вміння, що розкривають комунікативні наміри мовця, умови спілкування, здатність використовувати висловлювання у конкретних ситуаціях спілкування) компетенції, а також когнітивний (самопізнання та пізнання партнерів по спілкуванню), емоційний (соціальні установки, досвід) і поведінковий (вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки) компоненти [3, с. 33–35]. Розкриваючи комунікативну компетентність майбутнього фахівця, О. Дубаков, зокрема, виокремлює лінгвістичний, соціально-психологічний та рефлексивний структурні компоненти, які містять знання, уміння, якості й представлені відповідними компетенціями [2].

Отже, різні дослідники по-різному визначають структуру комунікативної компетентності фахівця, роблять спроби виокремити й описати різні види компетенцій, розкрити характер їх взаємовпливу та взаємодії. Ми узагальнили виділені різними авторами структурні елементи і пропонуємо свою структуру професійно-комунікативної компетентності майбутнього документознавця, яка має 3 складники: *лінгвістичний, соціальну перцепцію, професійну рефлексію*, кожен із яких містить *інформаційний, поведінковий і мотиваційний* компоненти.

Наявність у професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців лінгвістичного складника (лінгвістичної компетентності) зумовлена потребою досконало володіти професійним мовленням, уміти будувати висловлювання відповідно до мовних норм. Правильність, логічність, виразність, образність, точність, багатство мовлення, його доцільність і доречність впливають на загальний емоційний фон, сприяють зацікавленості процесом спілкування, адекватному сприйманню інформації.

Лінгвістична компетентність – це сукупність знань, умінь, навич, якостей, які визначають продуктивний інформаційний обмін, ведення діалогу і монологу з урахуванням дотримання основних правил нормативності мови [2].

Лінгвістична компетентність майбутнього фахівця сфери документознавства та інформаційної діяльності передбачає: 1) знання механізмів комунікативної діяльності, основ фонації, невербальних засобів спілкування, норм культури спілкування, норм сучасної української літературної мови, а також іноземних мов – орфоепічних, акцентуаційних, граматичних, стилістичних, морфологічних, синтаксичних, комунікативних стратегій тощо. (інформаційний компонент); 2) наявність умінь логічно вибудовувати мовленнєве висловлювання, вести діалог і монолог, продуктивно передавати інформацію, користуватися невербальними засобами (поведінковий компонент); 3) високу пізнавальну активність, яскраво виражене захоплення справою, сферою професійної діяльності, бажання ставити складні цілі і досягати мети (мотиваційний компонент).

Необхідність включення до структури професійно-комунікативної компетентності соціальної перцепції зумовлено тим, що успішність професійного спілкування майбутнього документознавця залежить не лише від рівня сформованості лінгвістичної компетентності, а й від уміння налагоджувати контакти з представниками своєї та інших професій, встановлювати довірливі, доброзичливі стосунки, уникати конфліктних ситуацій тощо.

У багатьох джерелах перцепція трактується як процес і результат сприйняття людиною явищ навколишньої дійсності й самої себе: «перцепція, *псих.* [лат. *perceptio*]. Чуттєве сприйняття зовнішніх предметів» [7, с. 655]. Соціальна перцепція – це образне сприймання, розуміння й оцінка людьми соціальних об'єктів: інших людей (зовнішніх ознак, рис характеру, тлумачення й прогнозування вчинків, інформації, яку вони несуть), самих себе, груп, соціальних спільнот тощо. Під час спілкування соціальна перцепція взаємна. До соціальної перцепції можна віднести й міжкультурну перцепцію: вербальне й невербальне сприйняття людьми один одного на рівні різних культур.

Соціальна перцепція включає: 1) знання конфліктології, форм і методів самоконтролю (інформаційний компонент); 2) уміння долати комунікативні бар'єри під час обміну інформацією, орієнтуватися в оптимальних засобах і методах професійно-комунікативної діяльності, співчувати людині, здатність передбачати результати спілкування та можливі комунікативні помилки, контролювати й коригувати свою комунікативну поведінку відповідно до норм і вимог колективу (поведінковий компонент); 3) обґрунтування ставлення до позиції співрозмовника щодо професійної проблеми, евристичний вибір рішення в конкретній професійній ситуації, бажання здобути відповіді на свої запитання, незважаючи на кількість витрачених зусиль, прагнення з'ясувати причини комунікативних невдач у ситуаціях міжкультурного професійного спілкування (мотиваційний компонент).

У «Словнику термінології з педагогічної майстерності» визначення рефлексії подано як «осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, соціального й індивідуального способу існування; самоаналіз» [6, с. 39].

Рефлексивний складник комунікативної компетентності, як зауважує О. Дубаков, визначає уміння фахівця об'єктивно оцінити власний рівень комунікативної компетентності, зрозуміти, як його сприймають інші [2]. Ми вважаємо, що, крім уміння об'єктивно оцінювати свою комунікацію, коригувати й прогнозувати збагачення власного комунікативного досвіду, необхідно вміти співвідносити себе і свої можливості з вимогами обраної професії, у тому числі з уявленнями, які існують про неї. Важливим є формування власної системи розуміння про професію, професійно-значимі ситуації, зокрема й комунікативні, що сприяє розвитку фахових здібностей та особистісних якостей, важливих для виконання майбутніх професійних обов'язків й успішного спілкування у виробничому колективі. Тому до структури професійно-комунікативної компетентності майбутніх документознавців відносимо професійну рефлексію.

Професійна рефлексія передбачає: 1) знання закономірностей розвитку особистості, вікової психології (інформаційний компонент); 2) уміння й навички аналізувати власні думки й переживання у зв'язку з професійною комунікативною діяльністю (поведінковий компонент); 3) високу критичність стосовно власної діяльності й бажання ставити складні цілі, вирішувати нестандартні завдання, прагнути до вдосконалення (мотиваційний компонент).

Цілеспрямована й систематична робота з розвитку лінгвістичної компетентності, соціальної перцепції та професійної рефлексії як взаємопов'язаних та взаємозумовлених складників структури професійно-комунікативної компетентності фахівців із документознавства та інформаційної діяльності сприяє підвищенню якості знань, умінь і навичок майбутніх фахівців, формує стійку потребу в самоосвіті, самовдосконаленні, творчій активності.

Розвиток професійно-комунікативної компетентності майбутнього фахівця можливий за умови вирішення конкретних комунікативних завдань і реалізується на *рефлексивному, активному й соціокультурному* рівнях. Характерною особливістю комунікативного завдання є те, що воно складається з комунікативних дій мовця й слухача та обов'язково зумовлює зворотну вербальну чи невербальну дію.

Рефлексивний рівень ми співвідносимо з уявленням про професію, професійною ідентифікацією. Вирішення комунікативних завдань рефлексивного рівня зумовлює накопичення необхідних теоретичних знань і практичних навичок професійної комунікації, наприклад, можливість обґрунтування вибору стратегії комунікативної поведінки в конкретних професійно значущих ситуаціях.

На активному рівні здійснюється формування творчого стилю діяльності, накопичення знань про традиції інших культур, розуміння толерантності. Комунікативні завдання цього

рівня сприяють нагромадженню особистого досвіду учасників процесу комунікації, усвідомлення ними потреби в адекватному виборі форм вербального й невербального прояву стосовно отриманої інформації у процесі комунікації з діловим партнером тощо.

Соціокультурний рівень професійно-комунікативної компетентності фахівців – це набуття ними в суспільстві соціокультурного досвіду, розвиток і вдосконалення своєї особистості, суб'єктивне визнання духовних цінностей. Комунікативні завдання соціокультурного рівня формують, наприклад, розуміння необхідності обґрунтованого ставлення до позиції співрозмовника при вирішенні професійної проблеми.

Отже, до структури професійно-комунікативної компетентності належать три складники: лінгвістичний, соціальна перцепція, професійна рефлексія, кожен з яких містить інформаційний, поведінковий і мотиваційний компоненти. Розвиток цієї компетентності майбутнього фахівця можливий за умови вирішення конкретних комунікативних завдань і реалізується на рефлексивному, активному й соціокультурному рівнях.

У контексті розглянутої в статті проблеми подальшого дослідження потребують такі аспекти, як вивчення сучасних інноваційних методів і прийомів формування професійно-комунікативної компетентності студентів різних спеціальностей та, розроблення критеріїв оцінювання рівня розвитку вказаної компетентності майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богомолов Л. Н. Компетентностный подход к отбору содержания образования: на примере формирования компетенции избирателей / Л. Н. Богомолов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2004. – № 2. – С. 19–21.
2. Дубаков А. В. Содержание, структура и сущность коммуникативной компетентности будущего учителя / А. В. Дубаков // III Всероссийская научно-практическая Интернет-конференция «Инновационные направления в педагогическом образовании» с международным участием. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URT: <http://econf.rae.ru/article/5245>
3. Назаренко Н. С. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. С. Назаренко. – К., 2008. – 259 с.
4. Павленко О. О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / О. О. Павленко. – К., 2005. – 447 с.
5. Селевко Г. К. Компетентности и их классификация / Г. К. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–144.
6. Словник термінології з педагогічної майстерності / за ред. Н. Тарасевич. – Полтава, 1995. – 64 с.
7. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД «Школа», 2009. – 1008 с.
8. Федоренко Ю. С. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування / Ю. С. Федоренко // Рідна школа. – 2002. – № 1. – С. 63–65.